

Кратка история на научноизследователската дейност в Икономически университет - Варна и нейните структурни звена (1920 - 2017 г.)

Икономически университет - Варна е първият извънстоличен академичен център на икономическата наука със свой принос в изследването на стопанските проблеми на България. През цялото време на своето съществуване университетът следва логиката на времето в изследователската си дейност - време, характеризиращо се с дълбоки социални трансформации.

Още в първите години от своето създаване през 1920 г. академичното тяло на тогавашното Висше търговско училище (сегашен Икономически университет - Варна) нито за миг не подценява своите изследователски функции и впечатлява с изследователската си активност. Първите преподаватели са учени от висока класа, завършили висшето си образование в Европа. Някои от тях (проф. Оскар Андерсон, доц. Наум Долински и др.) имат публикации в чужбина. Научноизследователската работа има три цели:

- да развива самата икономическа наука;
- да решава конкретните стопански проблеми;
- да формира нова икономическа култура, стил и методи на стопанска дейност.

Водеща роля в научноизследователската работа заемат първите хабилитирани преподаватели - проф. Ц. Калянджиев, доц. Н. Долински, проф. О. Андерсон, проф. Ф. Белмер, доц. Г. Петков, доц. Св. Греков, доц. Ив. Стоянов и др., които се представят достойно на научноизследователското поприще. В една от своите статии доц. Долински обосновава необходимостта от създаване на специален научен институт за изучаване на икономиката на България. Благодарение на тези постижения и перспективи, град Варна завоюва авторитет на център на икономическата наука с национално значение.

Разширяването на учебния процес през 1925 г. става чрез ангажирането на студентите в научноизследователската работа на преподавателите. През 1926 г. Инспекцията на труда във Варна възлага изследването на безработицата в града на проф. Андерсон и неговия асистент д-р Г. Свраков. Дирекцията на статистиката ангажира почти всички преподаватели и множество студенти в периодичното преброяване на населението на страната. Икономически задачи поставя и Варненската търговско-индустриална камара и отделни предприятия от нейния район.

През 1927 г. Висше търговско училище започва да издава своя Годишник - специализирано периодично издание за икономическа наука. Студентското дружество издава своя първи научен сборник. През 1934 г. излиза от печат първият брой на месечния орган "Академични вести", в който преподаватели и дипломирани възпитаници на училището печатат научни статии за народното стопанство. Изданията на ВТУ катализират научноизследователската работа. През 1936 г. на тържеството по случай 15-годишнината от създаването на Висшето търговско училище министърът на

търговията Димитър Василев подчертава в своето слово, че училището е изиграло голяма роля в стопанското издигане на България.

През 1937 г. започват да работят научните структури - изследователски институти към ВТУ. Създава се **Институт за изучаване на морското право, търговията, морското законодателство и борсовото дело**. Неговите цели и задачи са определени от Правилник, утвърден от Върховния съвет на ВТУ и Министерството на народната просвета. Институтът е структуриран в две секции - търговско-стопанска и правна, а неговата най-важна изследователска задача е да изучава конкуренцията, да изгради позиции на България и да подпомогне търговията със съседните държави от басейна на Черно море, както и да търси други международни пазари. Институтът се издържа от средства на Варненската търговско-индустриална камара и Варненската стокова борса.

ВТУ се превръща в лидер в разработването на проблеми, свързани с пристанищното дело и корабоплаването. Освен това, ВТУ е първото, което въвежда стокознанието като учебна дисциплина във висшето образование в България и се занимава със стоковедни изследователски задачи. Икономическата мисъл във висшето училище поставя начало и на нова област на научните изследвания в България - проблемите на местното самоуправление. Научната продукция на преподавателите и студентите на ВТУ е актуална, ориентирана тясно към нуждите на практиката, обхваща проблеми, отразяващи пулса на стопанския живот, отличава се с високо теоретично равнище. Гласък за творческа активност дава и новото списание "Економист", което ВТУ започва да издава от началото на 1939 г.

Създаденият през 1938 г. фонд "Издателство при Висшето търговско училище" се преименува във фонд "Научни издания" през академичната 1942/1943 г. Фондът се снабдява със собствена печатница на стойност 1 000 000 лв. Съществува и фонд "Научни цели", който подпомага изследователската работа на преподавателите и стимулира научната дейност на студентите. Фондът поема издаването на трудове, отпуска заеми за изпълнение на изследователски проекти, покрива разходите за изнасяне на публични лекции. Той набира средства чрез 5% отчисления от учебниците и изпитните такси и от непредвидени приходи. За сметка на фонд "Научни цели" се дават отпуски за задгранични командировки на преподавателите, които им позволяват да поддържат постоянен жив контакт с развитието на световната общественостопанска научна мисъл.

През 1944 г. Академичният съвет на ВТУ създава **Научноизследователски институт за стопански и технологически проучвания "Проф. Цани Калянджиев."** В института са обособени две секции: за стопански проучвания с уредник проф. Д. Тошев и за технологични проучвания с уредник инж. д-р Б. Великов. Едната има за предмет на дейност икономико-статистически анализи на българската икономика, а другата - стоковедни изследвания на сурови материали, горива, качеството на изделията и др.

От 1938 г. до академичната 1944/1945 г. включително, съществува и **Институт за сравнително проучване на самоуправлението** с уредници проф. Ст. Чолаков и проф. Д. Ганев. Институтът изследва исторически, правни, статистически, стопански източници относно историята и основните

проблеми на самоуправлението в България, както и сравнителни анализи на самоуправлението в други страни.

През ноември 1944 г. е учреден **Институт за планово стопанство** с уредник проф. Д. Тошев, който изучава чуждестранната и българската литература, социално-икономическите условия за плановете развитие на страната. Дейността на института е отразявана в списание "План", първият брой на което излиза през май 1945 г.

Въпреки че всеки преподавател сам определя тематичната насока на изследователската си дейност, научните изследвания не са самоцелни. Те са в синхрон с насоките на развитието на световната икономическа мисъл и стопанската практика. Наред с анализа на аграрните проблеми, общинската икономика и самоуправлението, теорията и практиката на отчетността и др. преподавателите на ВТУ навлизат в нови области на научното дирене като Теорията на конюнктурата, която е разгледана като обособен проблем на политическата икономия.

Периодът 1920 - 1945 г. е тържество на теоретическия дух в учебната и научноизследователската работа, на техния възход в съответствие с тенденциите на световната икономическа мисъл и стопанска практика. ВТУ залага дълбоки традиции в учебната и изследователската работа в областта на икономическите знания и образование. Във ВТУ се разработват по оригинален начин и се създават за пръв път в България редица отрасли на стопанската наука като земеделска икономия, общинско самоуправление и финанси и др. Също така, много от стопанските и финансовите проблеми у нас са подложени на научна разработка именно във ВТУ, за което голяма заслуга имат академичните ръководства. Преподавателското тяло възприема учебния процес като единство на изследване и преподаване и от самото начало се придържа към европейските критерии за висшето стопанско образование.

След създаването на Варненски държавен университет "Св. Кирил Славянобългарски" през 1945 г. - наследник на Висшето търговско училище, към факултета за стопански и социални науки преминават създадените в периода на ВТУ и учредени нови научни институти. До края на 1948 г. дейност развиват **Научноизследователски институт "Проф. Цани Калянджиев"**; **Институт за изучаване на морското право, морското законодателство и борсовото дело на страните от Черноморския басейн**; **Институт за сравнително проучване на самоуправлението**; **Институт за планово стопанство** и **Институт за областно устройство**.

На 5 февруари 1949 г. съвет на факултета за стопански и социални науки решава сливането на научните институти в един **Институт за стопански и социални проучвания** с шест отдела: Отдел за стопански и планови проучвания; Отдел за историко-географски проучвания; Отдел за стопанско-статистически проучвания; Отдел за проблеми на стопанските организации и отчетността; Отдел за стопанско-правни проучвания; Отдел за стопанско-технологични стоковедни проучвания. Всеки отдел има научен съвет, който обсъжда и утвърждава разработените теми. Научната дейност на факултета за стопански и социални науки се съгласува с тенденциите на следвоенното развитие - възстановяване на стопанството и трансформационни процеси не

само в национален мащаб, но и като резонанс на международно протичащи процеси. За 8-те години до превръщането на Варненски държавен университет "Св. Кирил Славянобългарски" във Висш институт за народно стопанство (ВИНС) се запазва сериозното ниво на научните изследвания в областта на счетоводството, икономиката на търговията, аграрната наука, стопанско-историческата тематика, определени направления на правото. Инициират се изследвания по икономика на труда и стоковедни изследвания. Продължава политиката на отвореност и поддържане на научни връзки с учени от страната и чужбина.

През 1957 г. след адресиране на проблемите от организационно естество, появили се след преустройството на университета и превръщането му във ВИНС "Димитър Благоев", с цел стимулиране на научноизследователската работа започва да се издава списание "Известия на Висшия институт за народно стопанство." Активизира се и участието на преподавателите на ВИНС в софийските издателства и в централните периодични издания. Положителна роля за разгръщането на научноизследователската дейност играе създаденото в началото на 60-те години Държавно издателство - Варна. Отразявайки времето на реконструкция и модернизация на българската икономика, научните изследвания във ВИНС се извършват в синхрон с пулса на стопанския живот, ориентирани са към теоретичното му осмисляне и се разглеждат в контекста на действащата в страната система на планово развитие на икономиката.

Важна роля в научноизследователската работа на ВИНС играе откритият през 1965 г. със заповед на министъра на народната просвета **Научно-изследователски сектор (НИС)**. Той допринася за установяване на различни по вид интеграционни връзки: вътрешнокатедрени, междукатедрени, междууниверситетски, международни, между ВИНС и министерства, ведомства и предприятия. В рамките на НИС се изграждат и функционират следните научни звена:

1. Научноизследователска лаборатория "Икономика, организация и управление на строителството", създадена през 1977 г.
2. Научноизследователска лаборатория "Икономически проблеми на Варненски окръг", създадена през 1977 г.
3. Научноизследователска лаборатория "Икономика, организация и управление на туризма", създадена през 1978 г.
4. Научноизследователска лаборатория "Управление на качеството на стоките в търговията и морския транспорт, създадена през 1978 г.
5. Научноизследователска лаборатория "Икономически проблеми на териториалното и селищното устройство в Причерноморска България", създадена през 1979 г.
6. Проблемна научноизследователска лаборатория "Научни изследвания на младежта в Причерноморска България", създадена през 1980 г.
7. Проблемна научноизследователска лаборатория "Системен подход в управлението на качеството", създадена през 1985 г.
8. Проблемна научноизследователска лаборатория "Бездокументални информационни системи", създадена през 1988 г.

Като институция Научноизследователският сектор е обособен на вътрешностопанска сметка с отделен баланс. Финансовото осигуряване на

научните изследвания във ВИНС се осъществява от Министерството на народната просвета, респективно от Съвета по висше образование, а също от стопанските министерства, ведомства, местните органи на държавната власт и предприятията на базата на договарянето на изследователските програми. Научноизследователската работа се превръща в основен критерий за професионалното израстване на кадрите на ВИНС.

Някои от направленията на научноизследователската работа през годините са: усъвършенстване управлението на предприятието; икономически проблеми на качеството; обществената производителност на труда; интензификация и ефективност; усъвършенстване системата на плановете ръководство на народното стопанство; социология на икономиката и др.

Нова тематика на научните изследвания, в която колективът на ВИНС се нарежда сред пионерите в нашата страна, е комплексът от проблеми на планирането, организацията, устройството и развитието на селищните системи. В института пионерно се разработват макроикономическите проблеми на потребителския сектор на реалната икономика чрез комплексен анализ на неговите вътрешни и външни възпроизводствени фактори. Направен е комплексен анализ на структурното преустройство на нашата икономика в процеса на нейната индустриализация, изследвани са и външните фактори на растежа на ред структуроопределящи отрасли на националното стопанство и др.

Сполучлива форма на научноизследователската работа са и научните конференции. Началото е поставено през 1960 г. Отначало се организират като университетски, след това като между-университетски, а от 1973 г. и като международни.

През 1990 г. Общото събрание на ВИНС "Д. Благоев" преименува института в Икономически университет. Насочването на българското стопанство от държавно-собственическо, планово и централизирано ръководство към частно-собственическо и свободен пазарен обмен изисква принципна смяна в съдържанието на икономическата наука.

След 1990 г. намалява финансирането на научноизследователската работа, държавни издателства и периодични списания биват закрити, предприятия и стопански организации, с които университетските научни звена имат преки договорни отношения, изпадат във финансов колапс, отрасловите и научноизследователските лаборатории прекратяват дейността си. НИС спира своята дейност - от осем лаборатории се запазват само две - "Икономически проблеми на териториалното и селищното устройство на Причерноморска България" и "Бездокументални информационни системи."

Ръководството и Академичният съвет на Икономически университет - Варна иницира създаването на университетско издателство през 1994 г. Създава се и университетски фонд "Научни изследвания." Отделят се средства и за издаването на Годишника на университета, който съществува от 1927 г. Академичното ръководство осигурява и издаването на списание "Известия", което се утвърждава като трибуна на икономическата наука със завоювано обществено признание. Списанието на Икономическия институт при БАН -

"Икономическа мисъл" - отбелязва, че сп. "Известия" е в редицата на авторитетните списания с многогодишна история.

В рамките на Икономически университет - Варна се изграждат научни центрове. През 1992 г. НИЛ "Икономически проблеми на териториалното и селищното устройство на Причерноморска България" прераства в **Научен център "Комплексни регионални анализи, прогнози и стратегии."** Обхватът на дейността му е по специални тематични направления: стратегия на регионалното развитие и териториалното устройство; общински програми, планове и пилотни проекти за териториално устройство и изграждане на жизнена среда; маркетингови проучвания и стратегии; общинска бизнес политика; регионални общински програми за преодоляване на безработицата и за алтернативна заетост.

През същата година ПНИЛ "Бездокументални информационни системи" се преобразува в **Научен център "Бездокументални информационни технологии"**, чието ръководство предлага да се издава списание "Информационни технологии", а предложението се приема от академичния съвет на университета през 1998 г. Центърът е реализирал над 25 проекта в цялата страна, а основната му дейност е била в сферата на туризма и по-конкретно в к. к. Златни Пясъци и Пампорово. Закрит е през 2005 г.

През 1992 г. е създаден **Управленско-консултантски бизнес център** с предмет на дейност: пазарна диагностика и маркетингови стратегии; бизнес планове; инвестиционни и иновационни бизнес програми; saniраци програми и проекти; приватизационен и постприватизационен мениджмънт на фирмите; експертно консултиране; проучвания и проекти на определени пазари и продукти. През 1998 г. започва да действа и **Център по аграрен бизнес**.

Научноизследователската работа на университета е насочена в няколко направления: създаване на нови научни продукти с теоретико-методологичен и практикоприложен характер; разработване на информационни технологии; участие в международни образователни проекти; подпомагане на практиката; обслужване на учебния процес.

Нов момент в организацията на научноизследователската дейност при използването на университетския фонд "Научни изследвания" е въвеждането на конкурсното начало. Посредством този фонд се стимулират предимно колективни теми. Икономически университет - Варна, чрез свои представители, се включва активно и в реализирането на международни изследователски проекти, главно по програма "Темпус". Разработени и внедрени проекти имат и Научния център "Бездокументални информационни технологии" и Управленско-консултантският бизнес център.

Не на последно място, Научният център "Комплексни регионални анализи, прогнози и стратегии" проявява особено голяма активност в прякото обслужване на практиката чрез разработването на проекти в областта на териториалното и селищното устройство, между които: аналитико-прогнозни изследвания на процесите на развитие на Варненска и на Русенска област; стратегия на развитие на международния черноморски клуб; изследване и разработване на териториално-устройствени планове на общините Варна, Аксаково и Белослав; концепция за развитието и териториално-устройствен

план на курортния комплекс "Камчия"; обследване на транспортните процеси в гр. Варна; влияние на пътно-транспортната връзка между Република България и Република Гърция (по трасето Рудозем - Ксанти) върху развитието на района и община Ксанти и др. В актива на Центъра са значими за страната и отделните региони проблемни теми: идеята за създаване и участие в учредяването на първите в България регионални асоциации на общините (Родопска, Дунавска, Черноморска); разработеният модел на българската самоуправляваща се община; стратегии и планове на области и общини от различни райони на страната; общият устройствен план на Варна (1996 - 1998 г.) по линия на Световната банка; проучване на пазара на недвижими имоти в големите градове на България (по линия на Европейския университетски център - Будапеща) и др. Научният център е закрит през 2000 г.

През 90-те години на ХХ в. научните изследвания са адаптирани към изучаване на теоретико-методологичните, общоикономическите, отрасловите, регионалните, социологическите, управленските, информационните, правните и други проблеми на прехода към пазарно стопанство. Направените анализи и разработки са заявка за по-крупни изследвания през настъпващото десетилетие на ХХІ век.

Активната научноизследователска дейност на академичната общност, както и създаването на научноизследователски структури в Икономически университет - Варна се възраждат отново след 2011 г., когато за ректор е избран проф. д-р Пламен Илиев. В отговор на динамично променящата се социално-икономическа среда и на ключови документи като Стратегията за развитие на висшето образование в Р. България в периода 2014-2020 г., Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020 и Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р. България 2014-2020 г., в рамките на 5 години в университета са създадени 6 научноизследователски и консултантски центъра към университета, обединени в открития през 2015 г. **Научноизследователски институт при ИУ-Варна (НИИ)**.

Структурни звена на НИИ са:

- На 24 март 2013 г. е създаден **Център за социални изследвания (ЦСИ)** с ръководител доц. д-р Мария Кехайова - Стойчева. Центърът е консултантско и научноизследователско звено, което обединява академичен състав и външни експерти. Основната му цел е да съдейства за стабилизирането и постоянното усъвършенстване на връзката на ИУ-Варна с външни организации и институции, чрез трансфер на знание и при задоволяването на техните информационни нужди за целите на управление на разнообразни аспекти от дейността им.
- Също през 2013 г. в структурата на ИУ-Варна е създаден и Център за иновации и развитие, по-късно преименуван на **Център "Иновации и развитие" (ЦИР)** с ръководител проф. д-р Бистра Василева. Центърът е предназначен да поддържа и развива връзката бизнес - обучение в най-новите области на развитие на познанието за постигане на стратегическата цел за превръщане на ИУ-Варна в иновативно, високотехнологично и конкурентно висше училище. Предмет на дейност

на ЦИР са системните интердисциплинарни изследвания, анализи, консултации и други проектни дейности за бизнес структурите и процесите в първичния, вторичния и третичния сектор в България.

- **Центърът за финансови изследвания и развитие (ЦФИР)** с ръководител доц. д-р Стоян Киров е създаден през 2013 г. като обслужващо звено, което мотивира, подпомага, координира и поощрява научноизследователската, приложно-изследователската, развойна и образователна дейност в областта на финансите. В неговата дейност активно участват изявени преподаватели и специалисти по финанси от и извън ИУ-Варна. В обхвата на неговите компетенции е да работи с всички организации и институции в страна и чужбина, търсещи решения на свои икономически проблеми.
- **Изследователският център по глобализация и преки чуждестранни инвестиции (ИЦГПЧИ)** е създаден през месец декември 2014 г. като звено за извършване на теоретични и приложни научни изследвания и образователна дейност в областта на световната икономика, международните икономически отношения, преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и дейността на транснационалните корпорации в световната и националната икономика. Ръководител на ИЦГПЧИ е доц. д-р Калоян Колев.
- На 30.06.2016 г. е създаден **Център за качество на стоките и потребителска защита (ЦКСПЗ)** с ръководител доц. д-р Теменуга Стойкова. Той е научноизследователско звено, което разполага с академичен квалифициран ресурс и специализирани лаборатории за извършване на научни и приложни изследвания, консултантска, информационна и образователна дейност в областта на качеството на стоките и потребителската защита. Предмет на дейност на центъра е извършването на научни изследвания, изготвянето на обосновки, стандарти, експертизи и пазарни проучвания за потребностите на бизнеса, държавата и местните органи чрез използването на съвременни средства и методи.

С Постановление № 285 от 21 октомври 2015 г. на Министерски съвет на Република България в Икономически университет - Варна се открива **Научноизследователски институт (НИИ)** с директор проф. д-р Зоя Младенова, който обединява съществуващите научноизследователски и консултантски центрове на университета - ЦИПНИКТ, ЦСИ, ЦИР, ЦФИР, ИЦГПЧИ и ЦКСПЗ - в една структура. Като стратегически цели на НИИ се определят насочване на научните изследвания към значими икономически и социални проблеми, укрепване на връзките университет - бизнес, активизиране участието на академичния състав на висшето училище в национални и международни научни програми и проекти. Един от водещите приоритети в научната дейност на института е развитието на регионалната икономика, с оглед на което институтът се стреми да развива тесни връзки и сътрудничество с местната администрация, бизнеса, други научни центрове, НПО и др. на територията на област Варна.